

Theologische ethiek

2024-2025

Ilse Cornu

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

1

1

OVERZICHT CURSUS

I. INLEIDING

II. VERSCHILLENDE ETHISCHE THEORIEËN

III. THEOLOGISCHE ETHIEK

IV. PRISMAMODEL

V. BELANG VAN GODSBEELDEN

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

2

2

I. INLEIDING

1. Wat is ethiek?

2. Hoe zoektocht aanpakken?

3

II. VERSCHILLENDE ETHISCHE THEORIEËN

1. Plichtsethiek

2. Consequentialisme

3. Deugdethiek

4. Zorgethiek

4

III. THEOLOGISCHE ETHIEK

1. Vier specifieke geloofsbronnen

2. Methodologische discussies

3. Ethiek volgens Jezus

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

5

5

IV. PRISMAMODEL

1. Zien

2. Toetsen

3. Handelen

4. Groeien

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

6

6

V. BELANG VAN GODSBEELDEN

1. Ascese

2. Fritz Oser en 6 trappen van religieuze ontwikkeling

3. Spirituele groeiwegen

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

7

7

I. INLEIDING

1. Wat is ethiek?

2. Hoe zoektocht aanpakken?

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

8

8

1. Wat is ethiek?

= zoektocht naar een goed en menswaardig leven

= zoektocht naar een gelukkig leven
(*hedonè* + *eudaimonia* = doel/*telos*)

= niet louter een zaak van technische rationaliteit

2. Hoe zoektocht aanpakken?

- ethiek (° Aristoteles, 384-322 ACN) = reflectie op *éthos* en *èthos* - *èthikos*
- studie van gewoontes (*éthos* / *mores*: descriptief)
- wanneer is gedrag zinvol, zedelijk? (*èthos* / *èthikos*: prescriptief / normatief)
→ **toetssteen nodig**: welke kies je?
- theologische ethiek = vanuit geloofsovertuiging (voor ons: de christelijke) en geloofsreflectie veel vragen stellen en antwoordrichtingen wijzen

II. VERSCHILLENDE ETHISCHE THEORIEËN

1. Plichtsethiek

2. Consequentialisme

3. Deugdethiek

4. Zorgethiek

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

11

11

1. Plichtsethiek (deontologie)

- **centraal: de handeling zelf** = wat voorgeschreven is, moet je uitvoeren, ongeacht context, intentie en gevolgen
- ethiek = een geheel van geboden en verboden
- verschillende grondslagen mogelijk
 - Rede (bv. Immanuel Kant, 1724-1804): ‘Benader de mens nooit louter als middel, maar altijd ook als doel.’ (= categorische imperatief)
 - Natuur(wet) (bv. Thomas van Aquino, 1225-1274)
 - Heilige Schrift
 - Traditie
 - Menselijke waardigheid (cf. mensenrechten)
- voordeel van de duidelijkheid? Maar:
 - interpretatie blijft noodzakelijk
 - wat bij conflicten tussen verschillende regels en plichten?
 - illusie van de ideale wereld

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

12

12

- grote overeenstemming tussen christelijke en humanistische ethiek over **wat** je (niet) moet doen
- grootste verschillen in **waarom** en **van waaruit** je iets doet
 - eigenbelang
 - straf in het hiernamaals
 - redelijkheid
 - vredevol samenleven
 - respect voor elke mens
 - navolging van Christus
 - ...
- levensbeschouwing / geloofsovertuiging geeft daden **betekenis** door ze binnen een **samenhangend geheel** te kaderen

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

13

Voorbeelden

- officiële leer van katholieke Kerk over relaties en seksualiteit
- Een arts moet iedereen helpen: de eed van Hippocrates
- Een priester/diaken/pastoraal werker moet iedereen in de parochie gepaste zorg en aandacht geven en stilzwijgen garanderen
- in een vertrouwensrelatie:
 - vertrouwelijkheid (integriteit beschermen als ethische basis in elke relatie)
 - discretieplicht (binnen een organisatie)
 - (strafrechtelijk) beroepsgeheim – biechtgeheim (hulpverlenende taak als noodzakelijke vertrouwensfiguur is wettelijk geregeld in de samenleving)

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

14

2. Consequentialisme (teleologie)

- **centraal: de gevolgen van de handeling**
- het ethisch juiste is datgene wat de meeste waarde(n) (= zaak of eigenschap die we nastreven en waarderen) en de minste onwaarde(n) oplevert → veronderstelt autonomie en keuzeprocess = eerste principes van de moderniteit
- 'beste resultaat' is altijd contextueel; dus zijn verschillende interpretaties mogelijk: aristotelisme, utilitarisme, hedonisme, effectief altruïsme, **daad met dubbel gevolg**, **proportionalisme** ...
- utili(tari)sme: het ethisch juiste is datgene wat het grootste totale nut oplevert.

Originele formulering van de Engelse jurist en filosoof Jeremy Bentham (1748-1832): *'It is the greatest happiness of the greatest number that is the measure of right and wrong'*. Zie ook de Australische filosoof en bio-eticus Peter Singer met zijn concept *'effective altruism'*. Dat is gebaseerd op de idee dat een ethisch leven geleid wordt volgens het principe van *'doing the most good you can do'*.

- afweging van goede en slechte gevolgen (maar: **daad met dubbel gevolg** of **proportionalisme**?)
- vereist dat mensenlevens, welvaart, ecologie, gezondheid, ... onder één noemer gebracht worden = lastige kwestie
- wat met 'dure smaak' en 'tevreden slaaf'?

Voorbeelden

- Liegen
- (echt-)scheiding, relatiebreuk
- Voorbehoedsmiddelen
- Positieve discriminatie
- Martelen van een terrorist
- (Welke) wapens leveren aan Oekraïne?

3. Deugdethiek

- **centraal: de concrete handelende persoon**
- een juist moreel oordeel is een oordeel dat geveld wordt door een moreel (= deugdzaam) persoon
- je binnenkant, je innerlijke houding, je goede karaktereigenschap is de scharnier (= *cardo* → kardinale deugden) tussen hartstochten (wat je voelt) en handelingen (wat je doet)
- nadruk op ethische opvoeding (ook impliciet)
 - belang van (religieuze) gemeenschappen en context: verhalen, geschiedenis, symbolen, rituelen, concrete praktijken ... : die verlenen betekenis aan ethiek (Aristoteles → Thomas Van Aquino, Alasdair MacIntyre)

klassieke 'kardinale' deugden
(Plato en Aristoteles →
Ambrosius van Milaan, 339-
397):

- rechtvaardigheid (*iustitia = suum cuique tribuere*)
- moed (*fortitudo*)
- matigheid (*temperantia*)
- bedachtzaamheid, praktische wijsheid (*prudentia*) = het juiste midden tussen verstand en gevoel
- + 3 theologale deugden (Thomas van Aquino, 1225-1274): geloof (*fides*) – hoop (*spes*) – liefde (*caritas*)

geen vaste regels voor
concrete situaties

- rigorisme is niet haalbaar, maar ook niet adequaat
- Een deugd ligt altijd op een continuüm tussen twee ondeugden: waar ligt het juiste midden?
- 7 deugden en 7 hoofdzonden (paus Gregorius De Grote, 540-604)

→ mogelijk om in te gaan op
complexiteit

- groot gewicht bij morele persoon: goede intentie (hart) + wijs inzicht (hoofd)
- soms conflict tussen deugden (bv. gul en gastvrij? Of matig en bescheiden?)
- veeleisend: morele vorming is nooit volmaakt en nooit af

<u>Deugd</u>	<u>Hoofdzonde</u>
Nederigheid	Hoogmoed
Gulheid	Hebzucht
Naasteliefde	Jaloezie
Zachtmoedigheid	Woede
Kuisheid	Onkuisheid
Matigheid	Gulzigheid
Ijver	Luiheid

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025 19

19

4. Zorgethiek

- **centraal: de relatie tussen personen**
- persoon staat steeds in relatie tot anderen: wat met iemand gebeurt en wat iemand beslist, heeft steeds impact op andere personen uit diens omgeving en *vice versa*
 - aandacht voor context van deze concrete persoon
 - betrokkenen meenemen in beslissingsproces
- oorspronkelijk een genderdiscussie: morele redeneringen van vrouwen verlopen anders dan die van mannen, namelijk meer vanuit 'zorg' dan vanuit 'rechtvaardigheid' (Carol Gilligan)
- vandaag vooral in zorgsector: zorg dragen voor wat belangrijk én kwetsbaar is → kwetsbare waardigheid (Chris Gastmans)

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025 20

20

Zorgethiek

- respect voor autonomie van een persoon mag niet ten koste gaan van relaties met anderen
- biedt alternatief perspectief om naar concrete situaties te kijken
- intellectuele solidariteit en reflexiviteit t.o.v. complexiteit
- verbondenheid, betrokkenheid, kwetsbaarheid (ook van autoriteit)

Voorbeelden

- kunstmatige voortplantingstechnieken
- zorgplan
- uithuisplaatsing
- euthanasie
- abortus
- migreren, verhuizen
- scheiding

III. THEOLOGISCHE ETHIEK

1. Vier specifieke geloofsbronnen

2. Methodologische discussies

3. Ethiek volgens Jezus

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

23

23

1. Vier geloofsbronnen

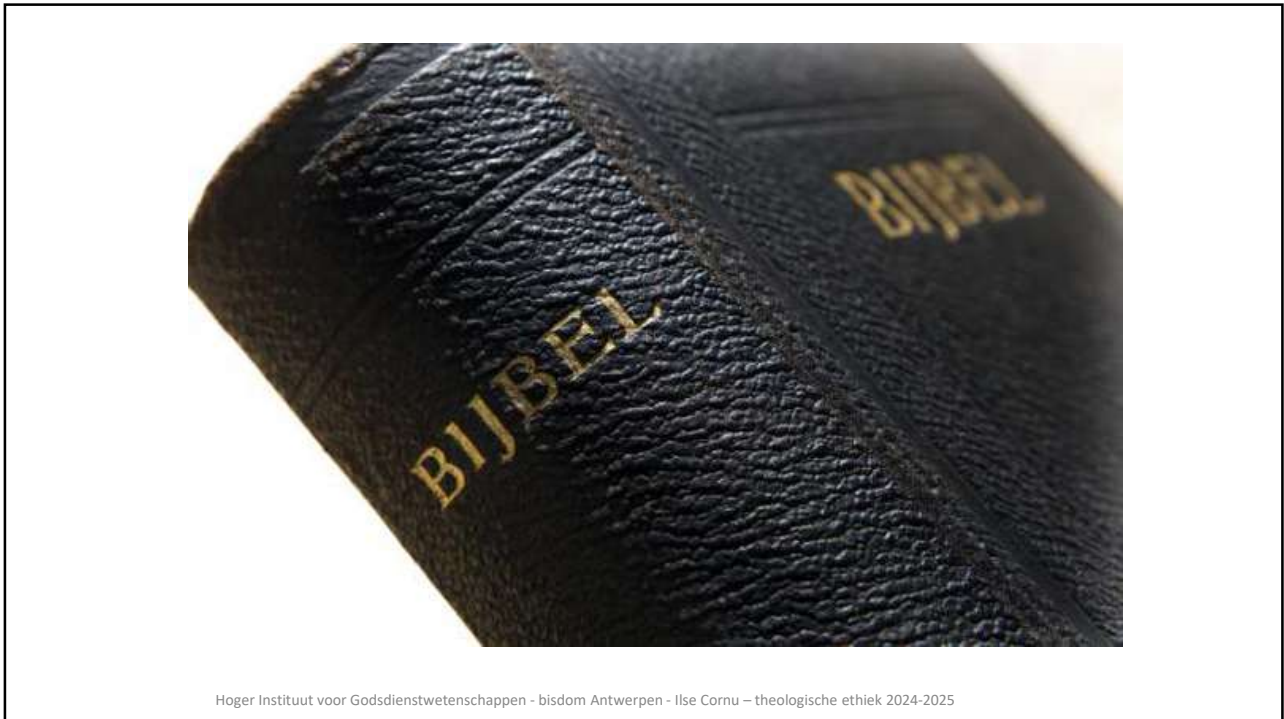
Christenen hebben eigen perspectief op menswaardigheid, goedheid en geluk vanuit :

1. Bijbel (vooral evangelie en NT)
2. Traditie (Kerkvaders, Thomas van Aquino e.a. kerkleraren, Vaticaanse concilies, ...) en Magisterium
3. Ratio: wetenschappen
4. Ervaringen: persoonlijk, sociaal, moreel, spiritueel (geweten: ° Abaelardus, 1079-1142 → Vaticanum II: *sensus fidei fidelium* → *Amoris Laetitia* 37 en 300 e.v.)

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

24

24

25

26

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

27

Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen - bisdom Antwerpen - Ilse Cornu – theologische ethiek 2024-2025

28

28

29

30

31

2. Methodologische discussies

1) Welke bron(nen) geef je **voorrang** in de theologische ethiek?

- Bijbel en kerkelijke traditie? = deductieve benadering
- Wetenschappen en ervaring + geweten? = inductieve benadering

2) Hoeveel en welk **gewicht** geef je aan elke bron?

3) Hoe ga je om met **conflicten** tussen de bronnen?

→ heeft invloed op je theologisch-ethische en pastorale benadering

32